

Zubánics László

„Túl a Tiszán van egy város, Beregszász...”

**KMMI-Füzetek
2009**

KÁRPÁTALJAI MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET

KMMI-FÜZETEK IV.

Zubánics László

„Túl a Tiszán van egy város, Beregszász...”

TANULMÁNY

BEREGSZÁSZ - 2009

KMMI-FÜZETEK IV.

SOROZATSZERKESZTŐ:

ZUBÁNICS LÁSZLÓ

ELNÖK

KÉSZÜLT A SZÜLŐFÖLD ALAP TÁMOGATÁSÁVAL

© KÁRPÁTALJAI MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET, 2009

© ZUBÁNICS LÁSZLÓ, 2009

Minden jog fenntartva

KIADJA:

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET

90202 Beregszász, Széchenyi ú.59/B.

Telefon/fax: (03141)-4-28-14

www.kmmi.org.ua

E-mail: kmmi@swi.net.ua

Felelős kiadó: Dupka György igazgató

Szerkesztette: Zubánics László

Műszaki szerkesztő: Fuchs Andrea

Készült: Daniló S. magánvállalkozó

88000 Ungvár, Petőfi tér 34/1.

BEVEZETÉS

A helységeknek, miként az embereknek is, megvan a maguk sorsa: megszületnek, fejlődnek, kiteljesednek, majd, ha a végzet úgy akarja, eltűnnek a történelem színpadáról. A múltat teljesen feltárni lehetetlen, legfeljebb csak próbálkozhatunk a korabeli forrásokra és a régészeti kutatásokra támaszkodva.

Így van ez Beregszász esetében is...

„Túl a Tiszán van egy város, Beregszász...”

A honfoglalás időszakáról viszonylag keveset tudunk. A Képes Krónika adatai szerint a honfoglaló hadak huzamosabb ideig tartózkodtak vidékünkön. A korai források (Anonymus: Gesta Hungarorum stb.) a borsovai várat említik meglévőként ezen a tájon (*Az Úr megtestesülésének kilencszázharminc esztendejében Árpád vezér elküldvén seregeit, az egész földet, amely a Tisza és a Bodrog közé esik Ugocsáig, minden lakójával együtt elfoglalta. Borsova várát ostrom alá fogta, harmadnapra harccal bevette, falait lerombolta, és Salán vezér katonáit, akiket ott talált, bilincsbe verve Hung várába vezettette. Mialatt több napon át ott időztek, a vezér és övéi látták a föld termékenységét, mindenféle vad bőségét, meg azt, hogy milyen gazdag halban a Tisza és a Bodrog folyam: s ezért a földet kimondhatatlanul megszerették*). E vidéken már a IX--X. században megtelepedtek honszerző őseink, amelyet a tiszacsomai honfoglalás kori temető, illetve a Beregszász területén feltárt sírok is bizonyítanak.

A terület földrajzi fekvése miatt elsősorban az erdőgazdálkodásra volt alkalmas. A vadásztelepülések meglétére utalnak az olyan földrajzi nevek, mint például Beregardó, amelyek a királyi erdőbirtokok határát jelölik.

A Szent István király idején létrejött vármegyrendszernek Borsova is része volt, azonban a megye lakott települései a Tisza mentén feküdtek. Magát Beregszászt 1063 küszöbén említették először Villa Lamperti néven, mint Lampert herceg, I. Béla király legkisebb fia birtokát.

A magyar jogszokás szerint az uralkodó testvérei, illetve fiai megkapták a hercegséget (dukátus), amely az ország egyharmadát tette ki. A nyitrai részek mellett a bihari dukátusról beszélhetünk. Ez utóbbinak volt a része Bereg is.

Lampert herceg valószínűleg valamikor 1061 és 1063 között alapította meg a későbbi várost. Akkor itt hercegi udvarházzal egy kis település állhatott, ahol az őrség és a szolgaszemélyzet élt. Lakói főleg a beregi erdőispánság vadőrei, vadászai voltak.

I. Béla halála után az Árpád-leszármazottak között ismét kiújult a testvérharc. 1069-ben I. Salamon felszámolta a hercegséget és hadjáratot vezetett unokatestvérei ellen. Lampert herceg Lengyelországba, László a Kijevi Ruszba menekült. A mogyoródi ütközetben (1074. március 14.) azonban a király vereséget szenvedett és elmenekült. De nem nyugodott bele vereségébe és szövetséget kötött a kunokkal. Azok Máramaroson és Erdélyen keresztül 1085-ben Beregre törtek. Csupán a megerősített helyek voltak képesek ellenállni támadásuknak. A harcokban a gyengén védett Lampertháza is áldozatul esett.

Lampert herceg halála után birtokai ismét királyi tulajdonba kerültek. II. Géza király uralkodása idején a városba német "hospesek" (vendégek) telepedtek. Valószínűleg ez időtől emlegették a települést Lampertszásza néven.

Ebből az időből származhat az a legenda is, amelyet Tompa Mihály (1817--1868) írt meg balladai stílusban. Eszerint egy Szász nevű pásztor gulyáját legeltette a berekben, amikor a bikája összeverekedett a szomszéd csorda bikájával. A viaskodás során a két állat egy nagy gödröt kapart ki, amelyben a pásztor egy kancsó aranypénzt talált (a ballada már hét kád aranyról tud). Ebből építettek templomot a folyó partján.

Lehet, hogy a legendának megvan a valóságmagja: az elpusztult várost újra betelepítő szászok bizonyára a kun veszedelem idején elrejtett kincsekre bukkanhattak.

Tompa Mihály

BEREGSZÁSZ

A lomha Vérke partján, jó pásztoremberek,
Egyetmást emlegetvén, pipázva ültenek;

A csendes nyári éjben tisztán sütött a hold,
Szélsőprótt udvarában egy szál felleg se volt.

S fehérre bémeszelvén tetőit és falát,
A távolabb Beregszász feltűnt az éjen át,

Honnan nyersen kivágott az őrkakas szava. -
S élesen felsikoltott a rendontó kasza,

Szíszegő füttyöléssel futkosva élein
A kaszafén, a rétek távol vidékein.

Amelyet a serény pór nehéz igába fog:
Kérőzve meghevert a fejr szarvú tulok;

Mig csürkin, a falánk ló, béklyót csörgetve járt,
Porcogva foghegyelvén a lóherés határt.

»Nem így állt e vidéken
Régenten a világ!
- Egy éltés pásztoreMBER
Mélázva felkiált, -
Amikor még, az egymást
Érő falvak helyett,
Nagy földön pusztaság volt,
S a vizparton berek.
Itt hízott gömbölyűre
A jóvérű csikó;
S nem egykönnyen szorult be,
Midőn lehullt a hó.

Hát még a zöld mezőben
Legelésző gulyák...!

Hejh - mondom - hajdanában
Máskép állt a világ!

Kik lakták hideg őszig,
A messze nyúlt gyöpöt,
Volt egy vigkedvü pásztor
A többiek között:
Szásznak hitták az embert,
Tréfálva szüntelen,
A vén csont azt se tudta,
A bú mi fán terem.
Megérzé már két dülő-
Földről a bor szagát;
De a gáton legény volt,
S nem huzta el magát.
Ha összement, bogáرزott,
S ezerfelé szaladt
Deréknyárban a jószág:
Megállta a sarat.
S ha olykor összekaptak
A pásztoremberek,
És kard ki kard! zajongva
Egymásra történek:
Szász közbe jöve, szent volt
A béke általa;
S máskor a táncingerlő,
Ha kellett, ő vala.

Egykor delett a jószág a bokrok enyhiben,
S elszenderült subáján Szász pásztor édesen;
De morgó lárma kelt, mely a berket áthatá,
S a szunnyadót, riadva, talpára ugratá.

Hát, mint a barna felleg, mely mennydörögve jó,
A szomszéd csorda kormos bikája tört elő;
De más kegyetlen állat, Szász nyájából, viszont
Az ellenség szavára választ ad és kiront.

Bömbölve nézte egymást a két viaskodó,
Tajték szakadva száján, mint a fáról a hó;
Vastag kötélnek hinnéd a feldagadt eret,
Mely szűgyin és nyakában duzzadva lüktetett.

Szemén mely vérbe' forgott, szilaj düh lángja gyult,
Mig bolytos farka csiklós tekercsiből kinyult;
S első lábával a port hányván az ég felé,
Még távol, már előre nyakát meg-megszegé.

Most a két bús bikának türökje, homloka,
Dühöngve összeütvén, keményen csattoga;
De társát a berekbe tolá egyik korán,
Mig barna vér patakja csordúla meg nyakán.

S a vér látása jobban felgyújtva a dühet,
A bokrok közt megújult a véres ütközet;
Az összevágott homlok szolgálva tengelyül,
A két veszett csatázó forgott körül, körül.

Kiöltött nyelve kéken, hosszan függött alá,
Hátán a szört mikép a sertét felborzolá;
Hasadt körmét gyepe és föld veré sűrűn tele,
A port magasra hányni nem tudta már vele.

Elfulva mindenik már, nem bóg, csak nyöszörög.
Tövén vér serkedez fel, úgy csattog a türök;
Miglen a Szászé el nem veré az idegent,
Hogy szégyenében búsan bömbölve visszament.

S mely kotródott a hosszú viaskodás alatt:
Az ütközet helyén nagy kerek gödör maradt.

Szász a bikára sujtá
A görbe sombotot,
Mely megcsördülve szarván,
Lassan elballagott.
Szász fejcsóválva állt meg
Most a gödör felett,
S mi volt, mit oldalában
Egyszerre észrevett?
Széles, rozsdás vasabroncs. -

Szásznak se kelle több,
Nagy kése hasgatásán
Tágúla szét a gyöp.
És addig ásta, véste
A föld rögét, porát:
Abroncsos oldalával
Mignem kitünt - egy kád.
Abroncsa rozsdáett volt,
Dongája korhatag,
Behorpadt volna egy jó
Ökölcsapás alatt;
És amint bizgatá Szász,
- Remélve, nyugtalan -
Lábáról majd leverte
A ráomolt - arany;
Mely a kádból csak úgy dőlt-
Kinyomva oldalát,
Mig szeme-szája Szásznak,
Bámultában elállt.
Magához térve később
Ijedt örömbül,
Amint csak toroka szolgált,
Kiáltozott körül:
Elő hé! merre vagytok!?
Jertek csak! mi dolog...!
S a számos pásztoreMBER
Együtt álmélkodott.
De majd dologhoz láttak
Ugyancsak lelkesen,
Sütött bár a tüzes nap
Sugára mérgesen;
S a kád a föld öléből
Amint kivéteték:
Megtöltve színarannyal,
Hat volt körülte még!
A nagy kincsből, a helyre,
Melyen találtatott:
Rakának a folyónál
Elsőbb is templomot;

S kiirtatván tövestől
Körülte a berek:
Ott települtenek le
A pásztoremberek.

És a vének beszéde
Maradt firól-fira,
Miként épült a város
A Borzsa partira;
Mely, minthogy *Szász* a kincset
Berekben lelte fel:
Emlék gyanánt, *Beregszász*
Nevet kapott s visel.

Az egyház, melyről a mult idők regéje szól,
Nem rég emelkedett ki gyász omladékiból;

Ez, melyre a magyarnak a lengyelek keze,
Kölcsön fejében egykor jó leckét jegyeze.

A vidék hosszú ideig ismét királyi birtokként szerepelt. A várostól nem messze, a mai Nagyberég határában, halicsi hadjáratára készülve írta alá II. (Jeruzsálemi) Endre király a híres beregi egyezményt Jakab püspök, pápai legátus előtt.

Az Árpád-házi uralkodók gyakran tartózkodtak a városban, hol pihenés, hol vadászat céljából. Beregszász kedvező helyen feküdt, így a Halics elleni hadjáratok kiindulópontjául szolgálhatott. Könyves Kálmán volt az első magyar uralkodó, aki beavatkozott a Kijevi Rusz fejedelemségei belső viszályába. Ez a folyamat azonban leginkább II. András uralkodása idején teljesedett ki, amikor fiát, Kálmánt Halics trónjára ültette.

Ugyanakkor kelet felől megkezdődött az utolsó nagy népvándorlás, amelyet a magyar történelemtudomány tatárjárásként jegyzett fel. A tatárokról az első tudósításokat Juliánus barát hozta a Volga mellől. A félelmetes ellenség hamarosan

meghódította a Kijevi Rusz egymással ellenségeskedő fejedelemségeit és 1241-re elérkeztek a Kárpátok hágóihoz.

Magyarországon fejtelenség uralkodott. IV. Béla király Héderfia Dénes nádorispánt küldte ki csapatokkal az Orosz Kapu (a Vereckei-hágó) védelmére. A Batu kán vezette csapatok halicsi segéderővel megtisztították a bevágott gyepüket és 1241. március 12-én megütköztek a nádorispán hadaival. A csata a magyarok vereségével végződött. Még e hónapban a beözönlő mongol-tatár hadak porig égették a vidék valamennyi települését, lakóit legyilkolták vagy rabságba hurcolták. Erre a sorsra jutott a korábban virágzásnak indult Lampertszásza is.

A mongol veszély megszűntével IV. Béla király szakított korábbi politikájával és hozzálátott a királyi birtokrendszer reformjához. Hatalmas földeket adományozott a korona híveinek, azzal a feltétellel, hogy azokon várakat építenek, tudniillik a tatárjárás megmutatta, hogy ezek nélkül védtelen az ország. Hozzálátott az elpusztult városok újjáépítéséhez is.

A király Lampertszászára német telepeseket hívott be, akik fokozatosan újraépítették a várost. 1247. december 25-én IV. Béla városi kiváltságokat adott az ő "legkedvesebb lumprechtszászi vendégeinek". A városi kiváltságlevél az alábbi jogokat tartalmazta:

- 1. Minden vagyonukkal szabadon költözhetnek.*
- 2. A vérengzés, a tolvajlás és az emberölés kivételével minden más ügyben a helyi bíróság ítélezhetett.*
- 3. Az általuk választott papnak bor- és vetéstizedet tartoznak fizetni, kivételes egyházuk az esztergomi érsekség alá tartozik. A plébánosnak minden 50 hely után egy márkát kötelesek fizetni, szüret, illetve hegyváltás-szedés idején pedig egy ebédet és vacsorát adnak neki.*

4. *Kapunként Szent Mihály napján két ponderát, országos gyűjtés alkalmával pedig a rájuk eső részt fizetik a királynak.*

5. *A város kiváltságait annak lakosai nyelvük és nemzetiségük különbsége nélkül egyformán élvezik.*

6. *A határbeli földeket, vizeket, hegyeket és völgyeket szabadon használhatták. A Bereg nevű erdőben egynapi járóföldre szabadon vághattak ki fát.*

7. *Az örökösök nélkül elhaltak vagyonáról a helyi közösség intézkedett.*

8. *A vásárokat szombaton tartották.*

9. *A közjük menő főispánnak egy ebédet és vacsorát tartoztak adni.*

A város kiváltságait a későbbi uralkodók, így V. István is megerősítették. Ebben az időben alakult ki a korábbi Borsova várispánság helyén Bereg megye, amelynek székhelye Lampertszász lett.

1301-ben III. András király halálával magva szakadt az Árpád-háziak dinasztiájának. Ekkor az ország jelentős részét a bárók (oligarchák) birtokolták. Bár mindegyikük egy-egy országrész ura volt, külföldről hívtak uralkodót az Árpád-ház leányági leszármazottai közül. A trónért folytatott versenyt végül is a nápolyi Károly Róbert nyerte meg. A vidékünk jelentős részét uraló Abák leverésére 1312-ben került sor a rozgonyi csatában, ahol a király oldalán részt vettek a lampertszászi polgárok is. A király halálából megerősítette kiváltságlevelüket és egyéb jogokat adományozott a városnak.

1320. július 6-án I. Károly király házasságot kötött Lokietek Erzsébettel, I. Ulászló lengyel király lányával. Erzsébet megkapta az őt megillető királynéi birtokokat, amelyeknek Lamperszásza is része volt. A királyné a mai Grófudvar (Bethlen u. 1. szám) helyén építtette fel a nyári rezidenciaként használt udvarházát.

Erzsébet királyné, akinek a lampertszászi plébános a házi káplánja volt, több oltárnokságot alapított a városban. Valószínűleg az ő idejében rakták le a kőtemplom

alapjait, amelynek építését a főbejárat feletti évszám alapján 1418-ban fejezték be. A templomhoz tartozott még Szent Mihály arkangyal kápolnája is, amelyet Luxemburgi Zsigmond építtetett 1418-ban (a kápolnát 1846-ban bontották le).

A várost Erzsébet királyné halála után fia, Nagy Lajos, majd unokája, Mária királynő birtokolta.

Lajos király 1342. szeptember 2-án, Visegrádon kelt kiváltságlevelében Lampertszásza szabad királyi várost pallosjoggal ruházta fel, azaz azzal a joggal, hogy bírósága a határában elfogott nemesek és nemtelenek felett ítélezhesse, lakosai pedig csak a helyhatóság, nem pedig a megyei bíróság illetékessége alá tartozzanak.

Zsigmond király, Mária királynő férje 1396-ban a Bereg és Sáros vármegyéket a Litvániából elmenekült Korjatovics Tódor podóliai fejedelemnek adományozta. Korjatovics lett az ura Munkácsnak és Lampertszászának is. Ő építette fel a mai munkácsi erődítmény alapjául szolgáló lovagvárat, neki tulajdonítják a Csernekhegyi kolostor megalapítását. Miután a Korjatovics család 1418-ban örökösök nélkül halt ki, a birtokok visszaszálltak a koronára.

Az örökösen pénzsűkében lévő Zsigmond király a déli országrészt védő Belgrádért cserébe Tokajt, Böszörményt, Vecsét, Versecet, Zalánkeményt és Munkács várát Lampertszásza várossal együtt Brankovics György szerb despotának adományozta. A állandó törökveszélynek kitett Szerbiából ekkor kezdődik meg a szerbek nagyszámú kitelepülése. Lampertszászán a rácok (szerbek) mellett ekkor jelentek meg jelentős számban a görögök is, akik hamarosan a kereskedelem nagy részére kiterjesztették befolyásukat.

A XV. század második felének első éveiben a városban megélénkült a gazdasági élet, fejlődésnek indult a kézműipar. 1446 küszöbén említik okmányilag az első szabó céhet.

A törökkel paktáló Brankovicstól I. Ulászló elkobozta birtokait és egyik leghívebb támaszának, Hunyadi János szörényi bánnak adományozta. A törökverő főúr több alkalommal is megfordult itt, így többek között 1446. február 9-én, amikor vári birtokait tekintette meg. Innen utazott tovább Munkácsra.

Halála után felesége, Szilágyi Erzsébet birtokolta a vidéket. A nagyasszony Vajdahunyad várából intézte a birtok ügyeit, s mondhatni, sikerrel. Bereg megyében személyesen is megfordult, mint az 1466-ban kelt okleveléből is kitűnik, amelyben arról írt, hogy "Munkácsra azért jött, hogy az e várhoz tartozó jószágot megszemlélje s alattvalóinak elnyomottnak talált sorsán könnyítsen". Bizonyára mint korábbi királynéi várost, Lampertszászát is felkereste. Halála után a terjedelmes Hunyadi-birtokokat Mátyás király 1484-ben kelt iratában fiának, Corvin János lipcsei hercegnek adományozta. Az oklevél a munkácsi uradalom részeként említi Szászt (bizonyára Lampertszászról van szó).

Mátyás halála után Corvin János megpróbálta megszerezni a trónt, de a csontmezei csatában vereséget szenvedett. Birtokainak jelentős részét a rokon családok kaparintották meg. A munkácsi uradalom, s így Lampertszásza birtokosa is Csáktornyai Ernuszt Zsigmond pécsi püspök lett. Azonban nem sokáig bírhatta azokat, mert még 1495-ben elhalálozott. A következő birtokos Geréb László erdélyi püspök lett, aki a birtokok kormányzását Lampertszászon átadta testvérének, Vingárti Geréb Péter országbírónak. Ennek 1499-ben bekövetkezett halála után az uradalomba Bélteki Drágffy Györgyöt iktatták be zálogcímen. Ebben az oklevélben említik először a Beregszász nevet.

Később a város ismét királyi tulajdonba került, s mint koronabirtok, a királyi udvar ellátására szolgált. Beregszász évente két szekér élelmet volt köteles saját költségén Budára szállítani.

1522-ben II. Lajos király ismét elajándékozta a várost, ezúttal felesége, Habsburg Mária főhercegnő jegyajándékaként.

Mint köztudott II. Lajos 1526. augusztus 29-én a szerencsétlen mohácsi ütközetből menekülve belefutott a Csele patakba. A főurak előbb Szapolyai János erdélyi vajdát, majd Habsburg Ferdinánd ausztriai főherceget választották királlyá. A két uralkodó között háború tört ki, amelynek fő hadszíntere az északkeleti országrész volt. A munkácsi uradalmat 1528-ban Szapolyai előbb Werbőczy Istvánnak adományozta, majd Németi és Szatmár városokért elcserélte a Báthori családdal. Beregszász birtokosa IV. Báthori István lett. Fia, V. Báthori István, a későbbi erdélyi fejedelem és lengyel király Munkácson és Beregszászon töltötte ifjú éveit.

Ez a korszak volt az egész vidék számára igen nehéz. Magyarország két részre szakadt. Ferdinánd csapatai fokozatosan kiszorították Szapolyait Lengyelországba. Ferdinánd katonái 1537-ben kifosztották Beregszászt és környékét annak ellenére, hogy azok Mária királyné birtokát képezték. Szapolyai azonban nem törődött bele a vereségbe: szövetséget kötött I. Szulejmán szultánnal és behívta Magyarországra.

A váradi béke (1541) visszajuttatta a várost eredeti birtokosának, Szapolyainak. Mivel a király nem sokkal fia megszületése után meghalt és Ferdinánd ismét megkísérelte Buda elfoglalását, Izabella királyné behívta az országba a törököket.

Szulejmán szultán meg is érkezett hadaival, de nem volt hajlandó távozni, sőt az ország középső részeit is elfoglalta. A királyné a Tiszántúli részeket és Erdélyt kapta meg, míg a nyugati és az északi vármegyékben továbbra is Ferdinánd maradt az úr. Így szakadt három részre a Magyar Királyság.

Munkács és Beregszász Izabella királyné birtoka lett. Első rendelkezései között volt Beregszász korábbi kiváltságainak visszaadása. 1559—1567 között kisebb-nagyobb megszakításokkal fia, János Zsigmond erdélyi fejedelem (II. János néven választott magyar király) birtokolta a várost.

A XVI. század 30—40-es éveiben a három részre szakadt országban elterjedtek a reformáció eszméi. 1567-ben a debreceni zsinaton Mélius Juhász Péter vezetésével a vidék papjai a helvét hitvallást fogadták el. A reformáció vezetői az evangéliumi egyenlőséget, a katolikus egyházban alkalmazott pompáról és költségekről való lemondást hirdették. A háborúk által kifosztott és megkínzott vidéken a prédikátorok számos követőre találtak. 1565-ben a felbőszült tömeg elfoglalta a beregszászi katolikus templomot, kiszórták belőle az oltárokat, bemeszelték a freskókat és mint saját templomukat kezdték használni. 1573-ban kifosztották és bezárták a városban lévő kolostorokat is.

1565-ben újabb háború tört ki Magyarországon. Vazallusa, az erdélyi fejedelem védelmére Szulejmán szultán is Magyarországra jött hadaival és ostrom alá vette Szigetvárt. A Zrínyi Miklós által védett vár elesett ugyan, de közben maga a szultán is meghalt. A ostromlókkal tartó krími tatárok szétszóródtak az országban és raboltak, égettek, függetlenül attól, hogy ellenséges, vagy szövetséges területen járnak-e. Elpusztult Beregszász, Kaszony, Gut, Nagyberg, Kovászó, Bene és számos más település. A rabok egy részét János Zsigmond, a szultán "szerelmetes fia" szabadítja ki a böszörményi gátnál.

Majd a tatárokat a császár csapatai váltották fel. Schwendi Lázár és Forgách Simon tábornokok csapataikkal ostrom alá vették Munkács várát, amely 1567. február 21-én megadta magát. Onnan a sereg Husztra indult, de közben kifosztotta a védtelen Beregszászt.

1568-ban a polgárok panasszal fordultak II. Miksa császárhoz, amiért Bay Ferenc munkácsi várkapitány a várost kiváltságai ellenére a katonaság eltartására kötelezte. Válaszul a kancellária utasította Tarnóczy Pétert, az új várkapitányt, hogy a beregszászi polgárokat is vonja be a vár újjáépítési munkálataiba. Az ostrom alatt súlyosan megrongálódott vár javítása 1569-ben fejeződött be.

A várost kisebb-nagyobb urai állandóan zaklatták. Dálnoki Székely Antal a ferencesek kolostorát építette át erődde és innen fosztogatta a polgárokat. De nem volt jobb a helyzet a Mágóchyak alatt sem, akik dézsmát szedtek a lakosságtól.

1611-ben a városban halt meg Mágóchy Ferenc felső-magyarországi főkapitány, családjának utolsó férfisarja. Felesége, Dersffy Orsolya feleségül ment egy jelentéktelen köznemeshez, Esterházy Miklóshoz, aki ezzel a házassággal megalapozta családjá birtokállományát. Az új tulajdonos nem sokat törődött a város privilégiumaival, tizedet vetett ki minden szőlőbirtokra (ezek voltak a polgárok megélhetésének alapvető forrásai), majd a tanácsosok közül többet munkácsi várába hurcoltatott. Bár a lakosok panaszait gróf Thurzó György nádor kivizsgálta és Esterházyt zsarnokoskodása miatt megintette, a helyzet nem változott.

A város történetének következő szakasza szorosan összefügg Bethlen Gábor (1581--1629) erdélyi fejedelem tevékenységével. Bethlen 1613-ban került Erdély trónjára, azzal a szándékkal, hogy Erdélyből kiindulva felszabadítja fel a törökök és németek által megszállt területeket.

Magyarországi hadjárata eredményeként 1620-ban magyar királlyá választották. Erről a címéről a nikolsburgi békeszerződésben (1621) le kellett mondania, cserébe viszont megkapta a Szent-Római Birodalom hercege címet Oppeln és Ratibor hercegségekkel Sziléziában, valamint 7 magyarországi vármegyét, köztük Bereget, Ugocsát, Szabolcsot, Szatmárt és Zemplént.

A fejedelem birtokain új gazdálkodási tevékenységet vezetett be. Beregszászon a reformátusok által lerombolt egykori kolostor helyén nyári udvarházat építtetett. Az épület ma is áll, és a Grófudvar nevet viseli.

Az oldalrizalitos egyemeletes épületet hat reneszánsz oszlop díszíti. Az alagsor, amelyen a főépület áll, megőrizte eredeti gótikus ívelésű tetőzetét. Ez valószínűleg a

korábban itt lévő kolostor maradványa. Az épület homlokzatán ez a felirat áll: "Bethlen, 1629". Egykor a felirat alatt egy pajzs volt látható a Bethlen család címerével.

A fejedelem halála után birtokai özvegye, Brandenburgi Katalin tulajdonába kerültek. A Török Porta is őt erősítette meg a fejedelmi székben. Azonban pár hónap múlva kénytelen volt lemondania I. Rákóczi György javára. A 7 magyarországi vármegye is visszatért a koronához. Az 1633-as pozsonyi békeszerződésben ezek a területek ismét a magyar királysághoz kerültek, de 1645-ben a két ország közötti háborút lezáró linzi béke értelmében a Rákóczi család birtoka lett. A békeszerződés egyik pontja szerint a király a családnak zálogosította el a munkácsi uradalmat is. I. Rákóczi György halála után fia, II. Rákóczi György lett Erdély fejedelme, míg a hagyományos családi birtokokat (köztük Beregszászt is) Lórántffy Zsuzsanna és Rákóczi Zsigmond örökölték.

1649-ben a munkácsi várban tárgyalások kezdődtek az erdélyi fejedelemség és a Zaporozsjei Szics követei között, amelynek eredményeként megszületett a szövetség Lengyelország ellen. II. Rákóczi György a trónnal együtt örökölte atyja, s általában az erdélyi fejedelmek ambícióit a lengyel trón megszerzésére. Éppen ezért vette feleségül Báthori Zsófiát, a nagy múltú család utolsó sarját, hiszen általa nagyobb eséllyel indulhatott a küzdelembe. Az egyetlen problémát csak az jelentette, hogy Lengyelország katolikus, míg a Rákócziak a kálvinizmus nagy patrónusai voltak. II. Rákóczi György ezért fegyveres úton próbálta meg kikényszeríteni megválasztását. 1657 januárjában hadjáratot indított Lengyelország ellen. Január 17-én tábori országgyűlést tartott Viskan. Egyesülve a svédekkel és a fellázadt kozákokkal sikerült elfoglalnia Krakkót és Varsót. Szerencsétlenségére a Török Porta éppen ebben az időben erősödött meg ismét, s mivel Rákóczi nem kérte ki engedélyét a lengyelországi hadjáratra (az erdélyi fejedelem továbbra is a török birodalom hűbéresének számított), a

krími kán hadseregét küldték ellene. A fejedelemnek csak csekély kíséretével sikerült megmenekülnie, az egész erdélyi sereg fogságba esett.

A védtelenül maradt fejedelemséget a Vereckei-hágón keresztül Lubomirsky György hetman vezetésével egy lengyel sereg támadta meg. Bosszúból a lengyel területek feldúlásáért a hetman serege felégette a védtelen falvakat, templomokat, kastélyokat rombolt le. Különösen kegyetlenül viselkedtek a Rákóczi-birtokokon, sok települést a földdel tettek egyenlővé. 1657. július 17-én a lengyel katonák betörték Beregszászba is. A megye hadainak távollétében a lakosság a megerősített templomba menekült. Lubomirsky csapatai nem kegyelmeztek a városnak: kirabolták a polgári házakat és az udvarházat, majd rőzsét halmoztak fel a templom körül és meggyújtották. Az oda menekültek többsége a füstben megfulladt. A templom kormos falaira a hetman latinul a következő mondatot íratta: "Vicem pro vice reddo tibi, bone vicine !" (Szemet szemért, leróttam adósságom, kedves szomszéd!)

II. Rákóczi György a szászfenesi csatában vereséget szenvedett a törököktől, sebeibe hamarosan belehalt. Nagyvárad ekkor került is török kézre. Lórántffy Zsuzsanna 1660-ban bekövetkezett halála után a Rákóczi-birtokok Báthori Zsófia kezébe kerültek. A fejedelemasszony kiskorú fiával, I. Rákóczi Ferenc későbbi választott fejedelemmel együtt elhagyta Erdélyt, katolizált és a munkácsi várban rendezte be udvarát. A védtelen, romokban álló Beregszász 1661-ben az átvonuló tatárok zsákmánya lett.

A hívő katolikus fejedelemasszony visszavette a reformátusoktól a templomot és befedette azt. Mivel a templomon igen sok volt a javítanivaló, ezért eleinte a Szent Mihály arkangyal kápolnát használták. Báthori Zsófia személyében az ellenreformáció hatalmas támogatóra lelt. Bezáratta a sárospataki kollégiumot, birtokairól elűldözte a református prédikátorokat, elősegítette az Únió létrejöttét a ruszin lakosság és a római Szentszék között. Az 1674-es oklevelében például eltörölte a földesúri

kötelezettségeket az egyházi ünnepek alatt. Valláspolitikája miatt Báthori Zsófia számos alkalommal összeütközésbe került a megyei hatóságokkal, így Csáky István főispánnal is.

I. Rákóczi Ferenc, felesége Zrínyi Ilona révén belekeveredett az 1670--1671-es Wesselényi-féle összeesküvésbe és csupán hatalmas pénzbeli váltság és Báthori Zsófia jezsuita kapcsolatai révén menekült meg a fő- és jószágvesztéstől. A főúr nem sokkal fia, II. Rákóczi Ferenc születése után meghalt.

Báthori Zsófia 1680-ban bekövetkezett halála után a hatalmas családi birtokokat az árvák nevében Zrínyi Ilona kormányozta. A kibontakozott kuruc mozgalom miatt veszélybe kerültek e birtokok, ezért 1682-ben feleségül ment Thököly Imre grófhhoz, a kurucok vezéréhez. Thökölynek sikerült kivívnia a Porta támogatását és az általa elfoglalt megyék területén létrehozta a Felső-magyarországi Fejedelemséget.

1683-ban Kara Musztafa nagyvezír vezetésével hatalmas sereg érkezett Magyarországra, amelynek célja Bécs elfoglalása volt. Thököly hadaival együtt kénytelen volt csatlakozni hozzá. A nagyvezír figyelmetlensége miatt a német és a lengyel seregek megtörték az ostromgyűrűt és két csatában is megverték a törököket.

Hamarosan leáldozott Thököly szerencsecsillaga is. Miután a váradi pasa elfogta, hadvezérei egymás után adták át az erődítményeket az osztrákoknak. Egyedül Munkács vára (amelyet Zrínyi Ilona védett) állt még fenn. Az ostrom 1685 őszén kezdődött, amikor Caprara tábornok vezetésével az osztrák csapatok körülvették a várat. Mivel nem jártak sikerrel, a következő év tavaszán beszüntették az ostromot. A várórség ezt az időszakot a készletek feltöltésére használta fel. Radics András várkapitány vezetésével a kurucok bevonultak Beregszászra is, amelynek labanc helyőrsége behúzódott a Báthori Zsófia által helyreállított templom falai közé. Radics parancsára a katonák szétszedték a környék házait, a fát pedig a templom köré halmozták és

meggyújtották. A nagy tűzben leégett az egész város, beomlott a templom teteje, megrepedeztek a falai.

A következő ostromot a vár védői már nem viselték el és 1788-ban a fejedelemszony megadta magát Caraffa tábornoknak. Az előkelő foglyokat Bécsbe vitték és elválasztották egymástól. II. Rákóczi Ferencet egy csehországi jezsuita kolostorban neveltette a császár.

A török elleni felszabadító háború után a bécsi udvar hozzálátott, hogy az országot befolyása alá vonja. A felszabadított területeken hatalmas birtokokat kapott az udvarhű német és cseh arisztokrácia, kialakították a katonai határőrvidéket, Erdélyt nem csatolták Magyarországhoz.

Növekedtek az adóterhek, megbénult a szellemi élet, megindult a protestánsüldözés. Az eperjesi törvényszék által elkövetett törvénytelenések még az udvarhű nemesség körében is visszatetszést keltettek.

1695-ben Esze Tamás tarpai jobbágy, Kis Albert volt kuruc hadnagy és szegénylegény társaik a nagybányai hegyekbe húzódva parasztfelkelést készítettek elő, Thököly hűségére esketve fel a parasztokat. 1696 szeptemberében már Barkaszon találjuk a 200 fős felkelő sereget. Ebből a mozgalomból vette kezdetét a hegyaljai felkelés, amelynek során a parasztok Tokaji Ferenc egykori hadnagy és Szalontai György végardói bíró vezetésével elfoglalták Tokaj és Patak várát. A felkelők vezetőjüknek az ifjú Rákóczi Ferencet szerették volna megnyerni, de az családjával együtt Bécsbe menekült. A felkelést a kirendelt császári haderő leverte.

1701-ben Lipót császár parancsára francia levelezése miatt letartóztatták Rákóczi Ferencet és több magyarországi nemest. A bécsújhelyi börtönbe zárt Rákóczinak felesége segítségével megszökött és Lengyelországba menekült (a szökés megszervezésében részt vett s császár gyóntatója is).

Magyarországon eközben súlyosbodott az elnyomás. 1702-ben bevezették a véradót, a katonák erőszakos besorozását, amelyre különösen Bereg és Ugocsa megyékben került sor. Nem csoda hát, hogy ezek a megyék lettek egy kirobbanni készülő felkelés bázisai. Császári parancsra a kőborlókat be kellett sorozni az újonnan felállítandó ezrekbe. Esze Tamás és Kis Albert önként jelentkezett Bereg megyénél katonai szolgálatra. A megyei vezetés toborzással bízta meg őket, amit szervezkedésre használtak fel.

1703 márciusában a felkelők a beregi hegyekbe vették be magukat, miközben vezetőik Brezán várában felkeresték Rákóczi Ferencet. A herceg ekkor már hajlott a támogatásukra, ezért május 6-án kelt kiáltványában felkelésre szólította fel Magyarország minden lakóját a Habsburgok ellen. A hazatért vezérek május 21-én Tarpán és Váriban kibontották Rákóczi zászlaját, majd másnap a beregszászi hetivásáron meghirdették a felkelést. A Borzsa völgyében északnak tartó felkelőket a Károlyi Sándor szatmári és Csáky István beregi főispán vezette nemesi seregek szétverték.

Eközben Rákóczi megindult Lengyelországból és július 16-án Vereckénél átkelve a Kárpátokon, népi felkelést hirdetett meg. Hadműveletei Munkács alatt kudarcot vallottak, kishíjján a herceg is fogságba került. A felkelők az első győzelmet a tiszabecsi átkelőnél aratták, ezzel az egész Tiszántúl a kezükbe került.

II. Rákóczi Ferenc, Beregszász földesura több alkalommal is ellátogatott a városba, így például 1705-ben és 1709-ben. 1707-ben a város kérvényezte a korábban bírt pallosjog megújítását, de elutasítást kapott.

A Rákóczi-szabadságharc első éveiben jelentős sikereket ért el, majdnem az egész ország behódolt a fejedelemnek, azonban a trencsényi csatavesztés után a kurucok mindinkább visszaszorulnak. A kialakult nemzetközi helyzet, a spanyol örökösödési és az északi háború sem kedvezett a nemzeti felkelésnek. A kurucmozgalom 1710-re

szétesőben volt. 1711-ben Rákóczi a salánki országgyűlés után Lengyelországba távozott, hogy elnyerje I. Péter orosz cár segítségét. Távollétében a fővezérséget Károlyi Sándorra bízta. Károlyi a reális helyzetből kiindulva Szatmárban megegyezett Pálffy János tábornaggal a békéről (eltitkolva I. József király halálát) és 1711. május 1-jén a kurucok Nagymajténynál letették a fegyvert.

Mivel Rákóczi nem élt a meghirdetett amnesztia lehetőségével, árulónak nyilvánították és minden vagyonát elkobozták.

1715-ben Beregszászt határőr- és harmincadállomásnak nyilvánították. 1717-ben az utolsó tatárjárás pusztította el a várost.

1726-ban III. Károly király a munkácsi uradalmat Schönborn-Bucheim Károly grófnak adományozta. 1731-ben épült fel Beregszászon az első megyeháza.

A város lakossága jelentős úrbér-kötelezettséggel tartozott a Schönborn grófoknak. Ezt az uradalom városkörnyéki szőlőiben kellett ledolgozniuk. Tilos volt a sör- és a pálinkafőzés és a szeszes italok árusítása. 1749-től pedig évi 700 forintot voltak kötelesek fizetni az utak és a hidak használatáért.

1739-ben a városban tífusz-, 1742-ben pedig vérhasjárvány tombolt. Ez nagymértékben hozzájárult a lakosság számának csökkenéséhez. A városi lakosság feltöltését az 1749-es, Sváboországból történő betelepedés jelentette. A város gazdasága fejlődésnek indult. Ez adta a gondolatot, hogy megpróbálja visszaszerezni korábbi jogait. 1752-ben pert indítottak a Schönbornok ellen. A per majdnem 100 évig tartott. Ebben az időszakban újjították fel a katolikus templom harangtornyát is.

1785-ben Beregszászban 1834 volt a lakosok száma. Fokozatosan kialakult a város arculata. Egyik fő látványossága az Oroszlán vendégfogadó volt. 1780-ban kidolgozták a város katolikus temploma felújításának tervét, de a lakosság nem rendelkezett az ehhez szükséges összeggel. Ezért a város vezetősége a császárhoz fordult segítségért.

1824-ben a város 12 vásár (6 országos és 6 helyi) megtartására kapott engedélyt. Ezek szép jövedelmet biztosítottak a településnek. Gyarapodott a kézművesek száma is. Ugyanakkor tovább folyt a küzdelem a földesúri függőség ellen. A Schönbornok megkeserítették a városlakók életét. 1829-ben például megtiltották a bor eladását, ami a várost jövedelmeinek több mint a felétől fosztotta meg.

Ennek ellenére a fejlődés nem torpant meg. 1825-ben felépült a görög katolikus templom. 1829-ben Turner András ungvári építész kidolgozta a katolikus templom újjáépítési terveit. Azonban ez sem nyerte el a lakosság tetszését. Az volt az elgondolásuk, hogy az épületet eredeti formájában kell helyreállítani. A megfelelő tervet Tischler Albert dolgozta ki. Ezt a városi tanács 1839. november 15-én fogadta el és hamarosan hozzáláttak az újjáépítési munkálatokhoz.

Az ünnepélyes felszentelésén jelen volt a város valamennyi felekezete. Megjelent Bay Sámuel alispán és Haday Sámuel alezredes helyőrségparancsnok. A templom Pécsi István kanonok által megírt részletes történetét pléhdobozban a második főoszlopba falazták be.

1836-ban állították fel a városban az állami levélposta hivatalát, s 1813-ban jött létre az első gyógyszertár Lipóczy György vezetésével. 1846-ban Deák György állította fel könyvnyomdáját. Több egyesület és egyesület működött a városban, úgymint az olvasó-, ének-, tűzoltó-, ügyvédi-, közjegyzői. Az egyik legtitokzatosabb a "Világosság" szabadkőműves páholy volt.

1847 nyarán felvidéki útja során Beregszászon járt Petőfi Sándor. Mivel sietős volt az útja (Erdődre ment menyasszonyához), nem volt alkalma alaposabban körülnézni (egy éjszakát töltött az Oroszlán fogadóban), így Úti leveleiben nem festett valami hízelgő képet a városról.

A lakosság nagy lelkesedéssel fogadta az 1848--1849-es forradalom és szabadságharc kitörését. A polgárok közül hatvanan beálltak a honvédség

Nagykállóban megalakult 10. hadosztályába. A szabadságharc, veresége ellenére meghozta a város földesúri terhek alól való felszabadulását. Igaz, a város körül a földek továbbra is a grófi család birtokában maradtak és azokat a városi polgárság bérben művelte meg.

A Schönbornok Beregszász egyik festői pontján, ott ahol korábban az egyik királyi udvarház állt, vadászkastélyt építettek.

A város harca jogai biztosításáért 1869-ben ért véget, amikor Beregszászt a rendezett kormányzatú város kategóriába sorolták. Polgársága jogot kapott a képviselőtestület megválasztására polgármesterrel az élen. A képviselők felét közvetlen szavazással választották, a többi a legnagyobb adófizetők közül került ki.

A városban 1870-ben gőzmalmot, 1876-ban pedig 2 szeszfőzdét nyitottak.

1873-ban a városban megnyílt az első leány polgári iskola, 1874-ben pedig a fiú polgári, amely 1895-ben gimnáziummá alakult át. 1874-ben szervezték meg a tanítók első könyvtárát, amelyet 1906-ban népkönyvtárrá fejlesztettek. A könyvtárnak ekkor 5750 kötet volt az állománya. 1875-ben jelent meg a megyei közigazgatás kiadványaként az első újság Bereg címmel.

1880-ban Beregszászban hatalmas tűzvész volt, amely a megyeházáról indult, s gyakorlatilag elpusztította a várost. A település újjáépítésében nagy szerepet játszott a Linner család, amely szőlőültetvényei terhére nagy kölcsönt vett fel. 25 év alatt a település szemet gyönyörködtetően kiépült. Ekkor jelentek meg a Beregszász arculatát ma is meghatározó középületek: a megyeháza, a református templom, az Úri Kaszinó, a Munkácsi és a Bocskai utcai lakóházak többsége. Ebben az időben burkolták az utcákat macskakővel és felszerelték az első utcai lámpákat (ezek eleinte gázzal világítottak, hiszen a város első villanytelepét 1899-ben állították üzembe).

Hamarosan fellendült a város ipara is, bár nyersanyagokban a környék viszonylag szegény volt. 1896-ban létesült a lécz-, tégl- és cserépgyár, ahol az első

időben 20 munkás dolgozott. 1898-ban indult be a második téglagyár, majd 1904-ben a lenfeldolgozó, 1910-ben a vajgyár, 1912-ben a harmadik téglagyár és két, művirágot gyártó üzem. Ebben az időben nyitak meg a kisebb bútorgyártó, asztalos és fémmegmunkáló üzemek, köztük egy kis öntöde. Az iparban csupán 2000 embert foglalkoztattak, a lakosság zöme továbbra is a szőlészetből élt.

A kereskedelemben a zsidóké volt a vezető szerep. 1908-ban a városban 4 bank, takarékpénztár és hitelegyesület működött 224 566 korona alaptőkével. Betelepítettek néhány bolgár családot is, akik paradicsom, paprika és dohány termesztésével foglalkoztak.

Az első világháború és az azt követő trianoni békediktátum nagy csapást jelentett a városnak. Az új határok lerombolták a korábban virágzó gazdasági kapcsolatokat. Mivel Beregszász távol esett a főutaktól és nem rendelkezett megfelelő nyersanyagbázissal, nem tudott versenyben maradni. Kis vidéki várossá vált, olyanná, mint amilyen ma is.

A csehszlovák korszakban Beregszász volt az egyetlen olyan magyarlakta város, amely az erőszakos asszimilálás ellenére is meg tudta tartani törvényhatósági (ez a magyarság 20 %-on felüli arányát jelentette) státuszát. Beregszász ekkor kapta a ma is használatos, azelőtt soha nem ismert Berehovo nevet.

A város az első bécsi döntés értelmében 1938. november 2-án került vissza Magyarországhoz. 1944. október 28-án a szovjet hadsereg csapatai foglalták el. Miután Kárpátalját Zakarpatszka oblaszty néven az USZSZK-hoz csatolták, Beregszász Berehovo néven járási központ lett. A szocializmus korszaka idején nyerte el mai arculatát. Fokozatosan betagozódtott a Szovjetunió iparágazataiba. Mivel,— mint azt már korábban is említettük—, nem volt elegendő "saját" nyersanyaga, elsősorban a feldolgozóipar és az élelmiszeripar fejlődött, messze földön híres lett a bútorgyártásról és szőlészetéről. Emellett nagy sikereket ért el a diagnosztikai és garázsberendezéseket

gyártó kísérleti üzem, a finommechanikai üzem, a rádiógyár, a ruhagyár, a majolikaüzem, a konzervgyár. Azonban a téglagyártás továbbra is megtartotta vezető pozícióját. Beregszászban helyezték el a Kárpátaljai Geológiai Expedíció központját is. Az itt dolgozók számára egy egész lakótelepet alakítottak ki. A szőlészetben jelentős eredményeket ért a Beregszászi Szovhozüzem, amelynek borai több országos és nemzetközi versenyen dobogós helyezéseket értek el. A városban a 70-es években 23 iparvállalat működött, amelyekben több mint 13 ezer munkást foglalkoztattak.

Több új objektum is épült a szocializmus éveiben. Így az egykori zsinagógát 1976-ban művelődési házzá alakították ki. A Druzsba (Barátság) szálló földszinti részén honismereti múzeumot alakítottak ki, amely a vidék múltját és jelenét mutatta be (a Beregvidéki Múzeum jelenleg az egykori Grófudvarban működik).

Beregszászban 1990-ben népszavazást tartottak a város történelmi neve visszaállítása kérdésében, amelyet a lakosság 84 %-a támogatott, ennek ellenére a parlament nem tűzte napirendre a kérdés megvitatását. Az 1991. december 1-i népszavazáson Ukrajna függetlensége mellett Beregszász és a járás lakossága Kárpátalja különleges önkormányzati státusza és a Beregszászi Magyar Autonóm Körzet kialakítása mellett tette le voksát, de ezekben a kérdésekben sem történt előrelépés.

Beregszász ma fejlődő megyei jogú város. 3 magyar tannyelvű közép- és három magyar tannyelvű általános iskola, a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium, valamint a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Főiskola nyújt lehetőséget ahhoz, hogy a többségében magyarok lakta városban anyanyelvükön tanuljanak a fiatalok. Itt van a Kárpátaljai Református Egyház központja, a püspöki hivatal is. A Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház társulata számos nemzetközi fesztiválon öregbítette a város hírnevét.

A helység történelmi múltját több mint ötven különböző emléktábla és 6 köztéri szobor idézi. Az utcák többsége visszanyerte egykori elnevezését.

Városunk utcái és terei

II. Rákóczi Ferenc tér

A tér századunk elején alakult ki, korábban településünk történelmi városmagja volt. A XVII. század végéig a Domonkos-rendi kolostor és a katolikus templom telkeinek részét képezte. A településnek ezt a részét két méter magas, lőrészekkel ellátott kőfallal vették körül, amelyet 1657-ben Lubomirski herceg lengyel csapatai romboltak le. A falmaradványokat 1680-ban Radics András munkácsi várkapitány katonáinak Beregszászra való támadása után bontották le.

A XVII. század végétől — a XIX. század közepéig Vásártér volt a terület közismert neve. Az évente megrendezett vásárookra Magyarország más vidékeiről ide érkezett kalmárok. 1824-ben Beregszász városa jogot kapott arra, hogy 6 országos és 6 helyi vásárt tartson a nagy egyházi ünnepek idején.

A város áruforgalma igen megnőtt, így például 1828-ban a kereskedők 1267, 1831-ben pedig már 1356 forintot fizettek be illeték gyanánt a városi pénztárba. A beregszászi vásárokon évente 150—200 ezer forint értékű árut adtak el.

1703. május 22-én a téren bontotta ki II. Rákóczi Ferenc zászlaját a Tarpán született Esze Tamás. A zászlóra az alábbi felirat volt hímezve: Cum Deo pro Patria et Libertate! (Istennel a Hazáért és a Szabadságért!). A felkelők arra szólították fel az egybegyűlteket, hogy lépjenek be a kurucok közé. Ezt az eseményt örökítették meg a posta (épült a XX. század elején Méhes Samu városi főépítész tervei alapján) kétszintes épületének homlokzatán elhelyezett emléktáblával.

A Rákóczi-szabadságharc leverését követően, 1711-ben a bécsi császári udvar megfosztotta Beregszászt a szabad királyi várost megillető jogoktól (1869-ig). Ez megmutatkozott a város arculatán is. A Vásártér mellett lévő Mindenszentek templomát csak 1846-ban hozták teljesen rendbe.

A téren, amely a múlt század 70-es éveiben kapta jelenlegi nevét, 1826-ban épült fel az Úri Kaszinó, amely a helyi kulturális élet központja volt. Számos irodalmi estet tartottak itt. Az egyik ilyen rendezvénynek Móricz Zsigmond volt a vendége. Az 1880. március 18-i pusztító tűzvész nem kímélte a Kaszinó épületét sem, amely teljesen leégett. Helyén a XIX. század végén Beszenszky Gyula ismert építész tervei alapján épült fel szecessziós stílusban a Kaszinó új épülete (ma az Arany Páva étterem és szálloda található itt). Ebben az időben kövezték ki a város utcáit, így e teret is. Megjelentek az első utcai lámpák. A cseh hatóságok 1930—1933-ban egy háromszintes lakóházat építettek itt. Az építéssel párhuzamosan a ház előtt virágágyásokat alakítottak ki, japáncseresznyefákat ültettek. Sajnos, ezek közül az egzotikus fák közül néhány éve több elpusztult. Ám a város e festői része így is gyönyörű. Annak emlékére, hogy 1847 júliusában városunkban járt Petőfi Sándor, 1991. március 15-én a téren leleplezték a költő bronz-szobrát.

1945-ben a teret Vorosilov marsallról nevezték el, a Mindenszentek templomával szemben fekvő parkban pedig Sztálinnak állítottak emlékművet, amelyet 1961-ben bontottak le. 1957-ben az Októberi Forradalom 40. évfordulója névre keresztelték a teret. Történelmi nevét 1990-ben kapta vissza.

Hősök tere

A Hősök tere, Beregszász legfontosabb csomópontja azt követően alakult ki, hogy 1853-ban felépült a Vérkén átívelő kőhíd.

A XVII. század végén felépült itt az Oroszlán vendégfogadó. Itt szállt meg 1800. augusztus 20—23-án Kazinczy Ferenc, akit őrizet mellett fogva tartásának helyére, Munkács várába vittek. Kazinczy városunkban való tartózkodásának emlékére az épület falán emléktáblát helyeztek el. A fogadó vendégei között ott volt Petőfi Sándor is, aki 1847. július 13-14-én járt városunkban (Petőfi Sándor terrakotta emléktáblája volt az

első magyar nyelvű köztéri emlékmű — Horváth Anna szobrász és Ortutay Zsuzsa keramikus munkája). Itt működik az Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház.

A mai Hősök tere a XIX. század második felében vált a város fő piacterévé, amikor a Kossuth téren (ez volt akkor a neve) két egyforma kereskedelmi épület épült fel. Ezek az 1960-as években végrehajtott rekonstrukciót követően nyerték el mai formájukat (az egykori Jubileumi és az Arany Kalász Áruház).

A XX. század elején egy szép, háromszintes lakóház épült itt Méhes Samu tervei alapján, amelynek földszintjén üzletek kaptak helyet.

1945 júniusában obeliszket emeltek itt a 138. sz. lövészadosztály elesett harcosainak, amely köré köré parkot telepítettek. Azóta viseli a tér a Hősök tere nevet.

1973-ban földmunkálatok végzésekor 1,5 méter mélyen tömegsírokra bukkantak. A szakemberek szerint 1657-ben temették ide az embereket, amikor Lubomirsky herceg csapatai kirabolták és felgyújtották Beregszászt.

Illyés Gyula sétány

A múlt században Kálvin tér volt a neve. A Kálvin tér (Illyés Gyula sétány) és a Bocskai (B. Hmelnickij) út sarkán a század elején állt a Hungária Szálloda (a cseh korszakban Szlávia) kétszintes épülete. A földszinten üzletek és egy étterem kapott helyet. A bérleti díjjal a református egyházközség rendelkezett. 1945-ben az épület új gazdára talált a fogyasztási szövetkezet személyében, amely megtagadta a bérleti díj fizetését. Egy év múlva a járási szakorvosi rendelő kapott itt helyet. A református egyház visszakapta az épület tulajdonjogát, amelyet átadott a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolának. Jelenleg ismét az egyház használatában van az épület.

A Hungária Szálloda belső udvarában, egy földszintes épületben működött a református nyomda és a parókia. Az 1918-as tűzvész után a parókia helyén épült fel a

Cseh Légiók Bankja kirendeltségének épületét. A szerződés értelmében az építtető Kont Manó téglagyártulajdonos 25 évre szóló bérleti jogot kapott.

Az épületben működik a "Zsemcsug" (Igazgyöngy) ékszerüzlet.

A sétány mai nevét 1989-ben kapta, amikor a Hősök terén felavatták Illyés Gyula mellsobrát. Az új utcanévtáblát Illyés Gyula özvegye leplezte le.

Kossuth tér

Beregszásznak a Vérke jobb-partján lévő része a XVIII. században a város református gyülekezetének köszönhetően fejlődött. A reformáció különösen a Tiszántúlon terjedt el, egyik fő központja Beregszász volt. Már 1548-ban Radán Balázs mint esperes működött itt, aki 1552-ben a hívek által elfoglalt katolikus templomban szenvedett vértanúhalált. Utána Kálmáncsehi Sánta Márton szolgált esperesként. 1552. december 1-jén ülést tartott itt a református zsinat. Bocskai István, Bethlen Gábor, Rákóczi György erdélyi fejedelmek, majd Thököly Imre is bőkezűen támogatták az egyházat.

Az ellenreformáció alatt a gyülekezetet sok megpróbáltatás érte. Templomát elvették, helyette 1715-ben építették az első fatemplom-imaházat. 1750-ben megengedték, hogy a protestáns hitközség harangot használhasson. 1775-ben az imaházat megnagyobbították és torony is épült hozzá. 1813-ban kezdték el építeni a kőtornyot és a templomot. Ez volt a tulajdonképpen mostani templom. 1897-ben a régi templomot és tornyot renoválták. 1918. május 2-án a cseh megszálló katonaság hanyagsága miatt a templom leégett. Egyedül az Úrasztalát sikerült kimenteni. A templomot vesztett gyülekezet az Beregszászi Állami Főgimnázium tornacsarnokában talált menedéket. Itt tartották az istentiszteleteket és 1920-ban itt iktatták be Szutor Jenő lelkipásztort. 1922 tavaszán ismét tető alá juttatták a romokat. Az elhamvadt

orgonát a jägerdorfi Rieger cég pótolta. Egry Ferenc 1921-ben új harangokat öntött. A hivatalos felszentelés 1929-ben történt.

A templom falán három emléktábla található: Geleji Katona István Beregszászból elszármazott erdélyi püspök és Radán Balázs, a beregi reformáció atyja, illetve a magyar honfoglalás 1100. évfordulójának emléket állító. A templom a két karzattal 1100 férőhelyes.

Az anyakönyveket 1736-tól vezetik. Az egyházközség 1887-ig felekezeti iskolát tartott fenn. A beregszászi gyülekezet jelenleg 4500 lelket számlál, az egyháztagek száma 1650 fő.

A beregszászi református egyházközségben napjainkig a következő lelkészek szolgáltak: Radán Balázs, Kálmáncsehi Sánta Márton, Gyarmati Miklós (1590), Szerdahelyi István (1606), Tejfalvi Csiba Márton, Kolosi Dániel, Szikszai Pál, Szintai István, Gyöngyösi Sámuel (1713), Szólódi András, Polgári..., Ráckevei..., Tunyogi..., Bagaméri Sámuel (1735—1742), Nánási István (1742—1744), Kondor Boldizsár (1744—1787), Vekerdi Nagy Mihály (1787—1792), Kölmei János (1792—1796), Szabó Péter (1796—1807), Janka József (1836—1850), Orbán József (1850—1852), Békási Sándor (1852—1876), Kallós Tivadar (1876—1919), Szutor Jenő (1920—1951), Illyés István (1951—1965), Forgon Pál (1965—1994), Szabó Béla 1994-től.

A beregszászi református egyházközségnek három énekkara van: az 1831-ben alakult Dalárda, az ifjúsági énekkara és gyermekkórusa (1995-ben alakultak).

A múlt század végén a tér neve Verbóczy tér volt. Felépült itt egy kereskedőház (jelenleg a ruhagyár van itt) és több lakóház, amelyek földszintjén üzletek kaptak helyet. Amikor pedig a város több állami hivatal székhelye is lett, egész sor monumentális épülettel lett gazdagabb a tér. Az 1908–1909-es évek-ben épült Jablonszky Ferenc tervei alapján Kopasz István és Kopasz Ferenc építómesterek

vezetésével a törvényszék épülete (itt működik a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola), az 1909–1910-es években pedig a Royal Szálloda.

1929-ben a királyi törvényszék és a Grand Szálló (Royal) között építették fel a református egyházközség kétszintes parókiáját.

1945-ben a tér a Felszabadulás tere nevet kapta. Lenin születésének 100. évfordulójára állították fel a téren a proletariátus vezérének bronzszobrát (természetesen közpénzből). A szobrot 1991-ben távolították el a városi tanács határozata alapján. Mai nevét a tér 1993-ban kapta. Erre emlékeztet a volt királyi törvényszék épületének homlokzatán elhelyezett Kossuth-dombormű és -emléktábla.

Széchenyi utca

1872 októberében rendkívüli eseményre került sor Be-regszászban: a vasútállomásról először gördült ki a Beregszász–Csap–Budapest útvonalon közlekedő személyvonat. Amikor 1884-ben felépült a vasútállomás épülete, a város vezetői úgy döntöttek, hogy az ide nyúló Andrássy (jelenleg Széchenyi) utcát meghosszabbítják, hogy az állomást összekössék a városközponttal. A XIX. század végén olyan épületeket emeltek itt, amelyek nemcsak ennek az utcának, hanem az egész városnak az ékességévé váltak. Elsősorban az Alföldi Bank (Kubovics-palota) és a Méhes-palota épületére gondolunk.

A vasúttal hozható összefüggésbe a kereskedelem és az ipar gyors fejlődése is. A város fontos szerepet töltött be az Osztrák-Magyar Monarchia áruforgalmának lebonyolításában. A sok kereskedelmi közvetítő, ügynök, vállalkozó és vendég befogadására már nem volt alkalmas az Oroszlán Szálló, ezért a XX. század elején felépült a pompás Donath Szálló (a jelenlegi rendőrség épülete) és a Royal Szálló.

A Széchenyi utca 59B. szám alatti Európa-Magyar Házban működik a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet.

Sevcsenko utca

1925-ben, amikor Beregszászban a görög katolikus templom épült, elkezdődött az Árok utca beépítése is. Az 1839-es népszámlálás szerint Beregszászban 234 görög katolikus, 1939 református, 825 római katolikus és 263 zsidó polgár élt. Amikor a múlt század végén felújították a görög katolikus templomot, Pécsi István megírta teljes történetét, majd e dokumentumot egy vasládába helyezték, amelyet befalaztak a templom épületébe. Lehoczky Tivadar szerint e templomot egy korábbi, talán 1772-ben emelt épület helyén építették. A XX. század elején a mostani Sevcsenko utcát Attila utcának nevezték. Az Attila utca és az Esze Tamás utca kereszteződésébe 1904-ben Tvarasko Mihály tervei alapján építették fel a Pénzügyigazgatóság épületét (jelenleg Beregszászi 5. Sz. Középiskola). Ebben az utcában élt Linner Bertalan sebészprofesszor, aki több mint 40 ezer műtétet végzett. A kiemelkedő orvosnak a ház (Sevcsenko u. 13. sz.) homlokzatán elhelyezett tábla állít emléket. A cseh korszakban (1919—1938) az Orosz utca nevet kapta. A 20-as években épült a 9. számú ház, amelyben hosszú időn át élt Benda Kálmán, az árvízmentesítő bizottság elnöke. Vezetésével hatalmas munkálatokat végeztek a Vérke rendezése terén. A ház homlokzatán 1991-ben leplezték le emléktábláját. Mai nevét az utca 1945-ben kapta. A nagy Kobzos emlékét idézi az 5. sz. középiskola homlokzatán elhelyezett emléktábla (Horváth Anna alkotása), amelyet a Proszvita Társaság járási szervezete készíttetett a költő születése 175. évfordulójára.

Munkácsi út

A Munkácsról a városközpontba vezető út egyik legszebb épülete az egykori Vármegyeháza. Elődje az 1880. március 18-án kitört tűzvészben égett porig. A kormány hosszúlejárátú kölcsönrel támogatta a várost az újjáépítésében. A munkát a megyegyűlés által választott bizottság koordinálta a főispán vezetésével. Az építkezés

befejezésének dátuma egyelőre ismeretlen, feltételezhetjük, hogy a munka közel 10 évig tartott.

A beregszászi vármegyeháza igen érdekes, ugyanakkor egyszerű homlokzatú épület. Az emeleten részen kilenc monumentális oszlok emeli ki a központi részt. Maga az épület két szárnyból áll, amelyek az udvarba nyúlnak. A tágas bejárat és a széles lépcsők teszik harmonikussá a klasszicista stílusú épületet. A faburkolatú, galériás nagyteremben mutatta ne a nagyközönségnek Lehoczky Tivadar "Beregvármegye monographiája" című háromkötetes munkáját. Az épület homlokzatán megtalálható vidékünk polihisztóriának emléktáblája. Ugyancsak a nagyteremben ülésezett 1919. március 11 és április 26 között a beregszászi tanács és direktórium. Az épületben jelenleg a Beregszászi Egészségügyi Koledzs és a járás számos közintézménye működik.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	4
„Túl a Tiszán van egy város, Beregszász...”	5
Tompa Mihály. Beregszász	7
Városunk utcái és terei	29
<i>II. Rákóczi Ferenc tér</i>	29
<i>Hősök tere</i>	30
<i>Illyés Gyula sétány</i>	31
<i>Kossuth tér</i>	32
<i>Széchenyi utca</i>	34
<i>Sevcsenko utca</i>	35
<i>Munkácsi út</i>	35

Megjelent KMMI – füzetek:

1. *Boros László, Kosztyó Gyula.* Az országos Lehoczky-Múzeumrégészeti tevékenysége a források tükrében. Tanulmány. KMMI – füzetek I. 2009.

2. Az utánozhatatlan Zsazsa. Fedák Sári születésének 130. évfordulójára. Szerkesztő *Zubánics László.* KMMI-Füzetek II. 2009

3. *Dupka György, Kőszeghy Elemér.* Jelentés a magyar nemzeti közösség helyzetéről Ukrajnában. Tanulmány. KMMI – füzetek III. 2009.

4. *Zubánics László.* „Túl a Tiszán van egy város, Beregszász...”. KMMI – füzetek IV. 2009.